

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 42 Volume: 9 Issue: 42

Şubat 2016 February 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

MEVLANA'NIN DÜŞÜNÇESİNDE AYDINLATAN VE TEKAMÜL ETTİREN NAMAZ PRAYER HAVING ILLUMINATE AND PROGRESS IN RUMI'S THOUGHT

Musa KAVAL*

Öz

İbadetler dinlerin maddi ve mânevi değerlerinin yaşanmasında büyük öneme sahiptir. Kimi zaman ibadetler ait olduğu din ile özdeşleşebilecek hüviyete sahip olabilir. İslam inancında en temel ibadet olan namaz, dinin direği olarak adlandırılmak sûretiyle bu nitelemeye örnek olarak gösterilebilir. Din hayatın hemen her alanına dair yönlendirmelere sahiptir. Dinin ritüelleri olarak ibadetler mânevi olanın dünyada tecrübe edilmesini sağlamaktadır. Günde beş defa belirli vakitlerde bir takım ön hazırlıkla kılınan namaz İslam'ın yaşamda mâkes bulması anlamında elzem bir ibadettir. Zira gündelik yaşamı inançsal çerçevede düzenlemesinin ötesinde namaz, bilincin, ruhsal ve duygusal dünyanın şekillenmesinde önemli derece etkindir. Allah, insanın bilişsel, ruhsal ve duygu dünyasının en çok değişime uğradığı ergenlik döneminde her müslümanın namaz kılmasını farz kılmıştır. Bu hâkikati değişik bağlamlarda ele alan Mevlâna, namazın zâhiri ve bâtni faydalarına yönelik düşünceler ortaya koymuştur. Nûr olan namaz ile müslüman, Allah'a yakınlaşarak O'nun hakkında daha fazla bilgilenir. Allah ile iletişim kurma vesilesi olan namazın aydınlatıcı olabilmesi için huşû içerisinde ve ihlâs ile kılınması gerekmektedir. Zihni ve kalbi sadece Allah ile iletişim kurma yönünde meşgul ederek kılınan namaz mânevi bir egzersiz olarak mümin için örneklem oluşturacaktır. Disiplin dâhilinde kılınan namaz müminin bilinç, ruh ve duygu dünyasının tekâmül etmesine yardım eder. Bu çalışmada Mevlâna'nın düşünceleri bağlamında namazın insanın mânen nûrlanması ve tekâmül etmesindeki önemi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Namaz, Mevlâna, bilinç, Nûr, Tekâmül.

Abstract

Worship has a great deal of importance for experiencing the material and spiritual values of religions. Sometimes worship may an identity can be identified with religion in which it belongs to. Prayer which is the main worship in the Islamic faith can be demonstrate as a sample of this characterization by the naming of the pillars of religion. Religion has guidance on almost every aspect of life. Worship as religious rituals that allows for the spiritual experience in the world. Prayer in five times a day at certain times with some preparations is essential worship for finding life in Islam. Because beyond shaping everyday life in the framework of faith, prayer is significantly active in shaping of consciousness, spiritual and emotional world. God necessitate every Muslim to pray at the beginning of adolescence in which a lot of cognitive, spiritual and emotional changes happen. Rumi who handles this reality in different aspect revealed ideas on imaginary and mystical benefits of pray. Muslims can have more information about God by the help of pray which is nur. In order to be illustrative, as a communication with God pray should be performed in awe and devotion. Prayer which was performed in occupation of communication with God merely in mind and heart will create a sample exercises for a Muslim. Prayer which is performed within the discipline helps Muslims perfection in their mental, spiritual and emotional world. In this study, importance of prayer for human-being's enlightenment and evolution spiritually will be focused in the context of Rumi's thought.

Keywords: Prayer, Rumi, Consciousness, Light, Evolution.

Giriş

Kur'an-ı Kerim'de oldukça sık konu edilen namazın, Müslümanların ifa etmesi gereken temel ibadetlerden birincisi olduğu görülür. Çünkü seksenden fazla âyete "salât" kelimesiyle bildirilen namaz, onun önemine dikkatleri çekmeye yeterlidir (Soysaldı, 1996:13). "Hizmet, Hakka itaat, ibadet ve bir kimseyi tazim etmek" manasına gelen namaz kelime Farsça'dan dilimize geçmiştir (Şükun, 1984, III: 1904-5). Kur'an'da geçen salat ifadesi namazdan daha geniş bir anlama sahiptir. Namaz anlamının yanında salât; dua, istiğfar ve Hz. Peygamber'e hüsn-ü sena anlamlarına gelmektedir (el-Kâmûsu'l-muhit, 1399, I:1681). Cevheri, salât ile kast edilen bu manalara ilave olarak "rahmet" manası ile salâtın Allah için kullanıldığını söyler (1984, VI: 2402-3). Namaz yukarıdaki anlamların hepsinin de ötesinde bir manaya sahiptir. Öncelikle bir ibadet olarak beden, zihin ve kalp olarak namaz İslam'ın zâhiri ve bâtni yönlerini kendinde toplamış en önemli ibadettir. Hz. Peygamber "gözbebeği, dinin direği, miraç" gibi çeşitli metaforlarla tarif ederek namazın önemine vurgu yapmıştır. Kuşkusuz Allah'ın, sonra da Hz. Peygamber'in namaz konusunda bildirmiş olduklarının insan aklının sınırlarını aşan hikmetleri vardır. İslam'dan önceki dinlerde değişik şekillerde de olsa dahi namazın var olduğu bilinir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in soyundan gelecekleri namazlarında devamlı olmalarını istediği bildirilir (İbrahim, 14/40). Hz. Musa ve Hz. İsa'ya kulluk etmenin, Allah'ı anmak için en iyi yol olarak namaz nerede olunursa olunsun emredilmiştir (Tâhâ, 20/14; Meryem, 19/31).

* Yrd. Doç. Dr. Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. kavalmusa@hotmail.com

İbadetlerin şekil, icra ediliş tarzı, yeri, zamanı ve manevi etkilerinin değişiklik arz ettikleri görülür. Şekil açısından belirli bir form, mekan ve zamana göre gerçekleştirilen ibadetler bir manada ait olunan dini işaret etmektedir. Namaz, oruç, hac, kurban gibi ibadetlere birçok dinde rastlanmasına karşın Müslümanların bu ibadetleri ifa ediş şekilleri diğerlerinden çok bariz şekilde ayrılmaktadır. Özellikle namaz birçok yönden neredeyse İslam ile özdeşleştirilebilecek şekilde, Müslümanları işaret eden temel bir ibadet olmuştur. Zira namaz günde beş defa belirli saatler, bir takım ön hazırlıkları ile birlikte Müslümanların gün içindeki vakitlerinin dizayn edilmesinde önemli bir ibadet olmuştur. Namazın zamanın doğru kullanılması bağlamında dikkate değer işlevinin yanında, hatta ondan çok daha önemlisi namazın inanan bir bireyde ruhsal yükselişin bir aracı olmasıdır. Manevi tekâmül olarak adlandırabileceğimiz bu süreçte en fazla ifa edilen namaz, zâhiri yönüyle Müslümanların, günlerini daha disiplinli, bilinçli planlaması ve yaşamasına vesile olurken diğer yandan da onların psikolojik olarak Allah ile iletişime geçebilmelerini sağlamaktadır.

Allah'ın farz kıldığı her bir ibadetin Müslümanlar tarafından değişik hakikatlerin keşfine vesile olması söz konusudur (Çakmaklıoğlu, 2011). Bu yönüyle manevi tekâmülü gaye edinen tasavvuf için namaz hem zâhiri hem de bâtni olarak büyük bir öneme haizdir. Zira Hz. Peygamber'in "İşin başı İslam, onu ayakta tutan direği namazdır..." (Nesâi,VII:61) buyurduğu gibi dinin Müslümanlar tarafından şer'i/zâhiri olarak yaşanması için namaz elzemdir. Bu manayı destekleyen bir başka hâdis-i şeriflerinde Hz. Peygamber;"Kıyamet günü, kulun ilk hesaba çekileceği şey namazdır. Eğer o düzgün olursa, diğer amelleri de düzgün olur, şayet o bozuk olursa, diğer amelleri de bozuk olur"(Sahihu'l-Câmi, 2537) buyurmuştur. Bu anlamda denilebilir ki İslam olmaktan sonra Müslümanların iman ve amellerinin kemâle erebilmesi için namaz şarttır. "Namaz müminin miracıdır" diyen Hz. Peygamber, namazın Müslümanlar için uruç ettirici özelliğini vurgulamıştır.

Dinin zâhir ile bâtnünü en mükemmel şekilde birbirini tamamlayıcı bir mahiyette mecderek, ince bir mânevi yaşantıyı gaye edinen mutasavvıflar için namaz birçok hâkikatin anlaşılması için temel bir ibadet olmuştur. Zira vaslı mârifetullah olan tasavvuf için Allah'ın"Secde et ve yaklaş!" (Alak,96/19) emrinden daha güzel bir formülleştirme olamaz. Hakk bilgisine yaklaşılabilmeyi ve O'nu tanıma ile erişilecek İlâhi aşkı anlatan Mevlâna, namazı İslam'ın özü olarak tarif etmiştir. Zira yukarıdaki âyet ve hâdislerde görüleceği üzere namaz, İslam'ın zâhirinin kendisi ile ikame edildiği direği ve namazın bâtni tarafı ise mânevi yükselişinin miracıdır. Tasavvufi hâkikatleri zâhir-bâtn ilişkisinden ustaca istifade ederek anlatan Mevlâna, âyetler ve hâdislerin tevlini yaparak namazın doğru anlaşılması ve ikâme edilmesi konusunda açıklamalar yapmıştır.

1. Namaz

Alim ve tasavvufi bir ailede dünyaya gelmesi nedeniyle Mevlâna küçük yaştan itibaren zâhidâne bir yaşantıya sahiptir (Topçu, 1974:13.)Eşi Kira Hâtun, Mevlâna'nın göz yaşları içerisinde namaz kıldığını aktarır (Sipehsalar, 1977:49,50). Namaz ve diğer ibadetlere düşkünlüğünden ötürü Mevlâna bal mumu gibi sararmış bir yüze sahiptir (Araz, 1975:167). Eflâki, Mevlâna'nın ezandan hemen sonra namaza başladığını söyleyerek hassasiyetini ifade etmiştir. Yine Eflâki, Mevlâna'nın müritlerinden naklederek Mevlâna'nın namazın işlevine dair açıklamasını nakleder: "Bu namaz, oruç ve cihad, imanun şahitleridir. Eğer Allah sevgisi sadece fikir ve mana olsaydı, senin oruç ve namazının sûreti olmazdı." (Eflâki, 1986, I:213).Mevlâna, dinin direği olan namazın, kişinin imanının şahidi olduğunu söylemiştir. Onun bu sözleri farz kılınan (Nisâ,4/103) namaz ile kişinin mümin olup rahmete ve cennete kavuşacağına (Mü'minûn, 23/1-2; Nûr, 24/56) tevildir. Şeriât olmadan hâkikate erişilemeyeceğini ifa eden Mevlâna sûret ile mananın nasıl birbirini tamamladıklarını göstermiştir. Dolayısıyla Mevlâna'nın müritlerine telkin ettiği bu gerçek,namazın bugün nasıl anlaşılması gerektiği konusunda dikkate değerdir.

Mevlâna, ibadetlerin insanın aczini fark etmesi ve böylece Allah'ın kudretini anlayabilmesi için insanlara rahmet olduklarını söyler. Ki zaten insan ibadetleri tam olarak layıkıyla yerine getiremez (Mesnevi, I: 470-1).Bu anlamda namaz ile kul kendi aczinin şuuruna varıp Allah'ı daha iyi tanıma imkânına kavuşur. Çünkü âyette de beyan edildiği gibi (Secde et ve yaklaş!) insan en çok namaz kılarak Allah'a yaklaşabilir. Hz. Peygamber'in ayakları şişinceye kadar kıyamda durarak namaz kılardı. İnsanın en üst makamının kulluk olduğunun idrakinde olarak onu seçen Hz. Peygamber, insan ile Allah arasındaki bağın en kuvvetli olduğu namazlarında bile Allah'ı layıkıyla ibâdet edemediğini söyler: "Sübhanake ma ağabeydnake Hakk'a ibadetikeYa Mabud...", yani "Ey Allah'ım! Seni tenzih ve takdis ederim. Senin şanıUluiyetine layık ibadette bulunamadık" (Müslim, Salât, 222) hitab-ı edibanesiyle, beşer aczinin nasilitiraf edileceğini bize öğretiyor. Yani hem mübarek ayakları şişinceye kadar ayaktadurmak suretiyle namaz kılıyor ve ibadette bulunuyor; hem de layıkıyla ibadet edemediğini Halik-ı Zîşân'ına arzeyliyor. İşte Allah'a karşı beyan-ı acz budur. Acz-ibeşeri böyle bilinir. Kudret-i ilahîye böyle anlaşılır" (Şerh-i Mesnevi,I:152).

Inananlar için Allah'ın huzurunda alını secdeye götürmek sûretiyle kulluktan neşet eden ilâhi bilinçlenmenin ilk adımıdır namaz. Mânevi yükselişin zâhiri ve bâtni ilk adımı olarak namaz en temel disiplin olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden çocuklara akılları idrak çağına geldiğinde namaz kılmaları

konusunda telkinlerde bulunmalı. On yaşında ise daha sert tedbirlerle namaz kılmalarının sağlanması tavsiye edilir (Ebu Davud, Salat, 26; Tirmizî, Mevakit, 182). Günümüz eğitim ve gelişim psikolojisinin sunmuş olduğu bilgiler ışığında bireyde istendik yönde davranış geliştirme açısından Hz. Peygamber'in namaz ile ilgili buyurmuş olduğu hâdis-i şerifin hâkikati daha iyi anlaşılacaktır. Çocuklarda zihinsel ve duygusal gelişimin hızla arttığı bu evrede çocuk gelişen soyut düşünme yetisi ile dini konulara daha fazla yoğunlaşabilecektir. Allah; "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım" (zâriyât, 51/56) buyurarak insanın ontolojik hâkikatini bildirmiştir. Dolayısıyla hayata hazırlanan çocuk namaz ile kendisi ve Rabbi arasındaki zihinsel ve mânevi gelişimi arttırabilme fırsatına erişecektir. Zira namaz kılınabilecek konuma gelebilmesi için çocuğun Kur'an-ı Kerim okuma, asgari olarak namaz sûrelerini ezberleme, temizlik ve abdest konularında bilgi sahibi olması gerekliliği söz konusudur. Bütün bu ön hazırlıklar çocuğun yedi yaşından önce temel bir takım dini bilgileri edinmesi anlamına gelmektedir. Bu zihinsel işlemlerin başarıyla gerçekleştirilebilmesi için insan aklının ön şart olduğu anlaşılacaktır. Namaz başta olmak üzere ibadetlerin insanın kemâle ermesi ve aklın önemine dair Mevlâna da bu doğrultuda fikirler serdedir. Örneğin Mevlâna: "Bir zerre aklın oruçtan da yeğdir, namazdan da" (Mesnevi, V:454) diyerek insanın dini mükellefiyetinin kriteri olarak aklın önemini vurgulamıştır. Ardından "Çünkü aklın cevherdir, bu ikisiyse araz. Bu ikisi, yani namaz ve oruç, onun tam olmasıyla farz olur." (Mesnevi, V:455) açıklamasıyla akıl ve ibadet ilişkisini cevher-araz bağlamında değerlendirmiştir. Buraya kadar fıkhî anlamda bilindik bu izahattan sonra Mevlâna cevher olan aklın kemâle ermesi için ibadetlere muhtaç olduğunu beyan eder. Aynaya benzettiği aklın cilalanması için ibadet edilmesi zorunluluğundan söz eder. Ayna olan aklın yüzeyinde bulunan kirlerinden arınması ve parlaması için ibadet etmesi gereklidir (Mesnevi, V: 456). Bu manada akıl ve ibadetin birbirini tamamlayan iki unsur olduğunu anlıyoruz. Aklın ön şart olmasının gerekliliği daha önce ele alınmıştır. Ancak ibadet etmeyen bir insanın aklının tam anlamıyla işlevini yaptığını söyleyemeyiz. Zira Mevlâna'nın aynaya benzettiği aklın yüzeyi cilalanıp yansıtma işlevini doğru bir şekilde gerçekleştirmediği için aslında aynanın aynalığından söz edilemez. Bu durumu örneklendiren bir örnek olarak Mevlâna Firavun ile Hz. İbrahim'in akıllarından bahseder. Zira Firavun'un akli onu göz göre göre Nil'de boğulmaya sevk ederken Hz. İbrahim'in akli ateşin içindeki dupduru suyu görür (Mesnevi, V:452-3).

Namaz ile akıl arasındaki bağlantıya temas eden Hz. Peygamber'in "Gözümün nûru namaz" (Nesâi, VII:61) hâdis-i şerifi mühimdir. Zira Nûr Sûresi otuz beşinci âyetinde geçen nûr ifadesinin birçok manaya sahip olduğu müfessirler tarafından tevil edilmiştir (bkz. Kaval,2015) birbirine benzer manaları içeren bu yorumların hepsinin keşiştiği genel bir tevil olarak Yazır, nûr kelimesinin gözün ışığı algılaması olan ilk anlamının dışında nûr'un anlamlandırma ve idrak edebilme gibi zihinsel bir fonksiyon olduğunu ifade eder (Hak Dini Kuran Dili, V:390-393). Bugün bilgilenmenin "aydınlanma" ifadesi ile anlatılıyor olmasını bu hâkikatın en bariz ve net ifadesi olarak telakki edilebilir. Bu anlamda Hz. Peygamber'in "gözümün nûru namaz" ifadesi insanın mânevi açıdan birçok bilinçlenmeyi mecâzi olarak ortaya koyduğu söylenebilir. Zira öğrenme faaliyetlerinde %85 gibi yüksek bir oranla en önemli duyu olan görme, diğer duyarlar ile yapılan anlamlandırma faaliyetleri açısından bilinçlenme kanalı olarak eşsizdir (Bkz. Flax, 2006).

Bilgi edinme ve aydınlatma duyuları olarak tanımlayabileceğimiz beş duyu "beş inci" olarak tarif edilir Mevlâna tarafından (Mesnevi, V,1837). Ancak yukarıda da değinildiği üzere nûrlanmanın gerçekleştiği gözün diğer duylara hakim olduğunu dile getirir. Öğrenme sürecinde gözün başat rolüne değinerek Mevlâna, Hz. Peygamber'in "gözümün nûru namaz" hadisi-i şerifine şöyle anlatır:

"Ahmet, bu koku için vaizlerinde daima "Gözüm namazda ışıklanır" buyurdu. Beş duyguda birbirleriyle birleşmiştir.Çünkü beşi de bir asıldan meydana gelmedir.Bu beş duygudan biri kuvvetlense öbürleri de kuvvetlenir; birisi her birisine şâki olur.Gözün görüşü, söz söyleme kabiliyetini artırır. Gözdeki aşk ta doğruluğu. Doğruluk, her duygunun uyanıklığıdır, bu suretle duygulara zevk, munis olur"(Mesnevi, II: 3235-9).

Mevlâna bu beyitleriyle Yazır'ın âyette tevil ettiği gözün fiziki olarak görebilme yeteneği ile mânevi aydınlanmanın nasıl gerçekleştiğini açıklamıştır. Bunun da ötesinde ibadetler ile akıl aynasının yüzeyinin cilalanmasıyla parlatılabileceği mecazı, namazın müminlerde idrak açılması ve duyarların ötesinde bir bilgilenmeyi gerçekleştirebilecekleri düşüncesini desteklemiştir.Günümüz psikolojisi ibadetlerin, bireyin bilinçlenmesi ve ardından davranışlarını manalandırmasına katkısı olduğunu desteklemektedir (Krech&Crutchfield, 1980: 182-4).

Seyr-i sülûkün en temel ibadeti olan namaz ile kul İlâhi hikmetlerin nûru sayesinde zâhiri duyguların yanıltıcı etkisinden kurtularak hâkikat bilgisine ulaşır. Bu manada nasıl göz zâhiri bilginin ana kanalı ise mânevi bilgilenmenin ana yolu olan namaz diğer bütün duyuları vehimlerden kurtararak, hâkikat serencamında onlara öncülük eder. Tasavvufî eğitim süreci olarak bilinen seyr-i sülûk'ta nefsi, duyguları ve fikirleri eğitime olarak tarif edilen bu hâkikati Mevlâna koyun sürüsünde başı çeken koyun örneği ile şöyle izah eder:

“Sülûkta bir duygu, bağıny çözdü mü öbür duyguların hepsi birden değişir. Bir duygu, zâhiri duygularla idrâk edilemeyecek şeyleri duydu, gördü mü, gayba ait şeyler bütün duygulara aşıkâr olur. Sürüden bir koyun yürüyüp dereyi atlayınca öbür koyunlar da birer, birer o tarafa atlarlar. Sen de duygu koyunlarını sür, Allah yazısında yay, otlat. Da orada sümbül ve ağustos gülü yesinler, hakikat bahçelerine yol bulsunlar” (Mesnevi, II:3240-4).

Mevlâna, namazın diğer duygu kanallarının açılmasına vesile olmasındaki aydınlatıcı mahiyetini seyr-i sülûk’un diğer bir önemli kavramı olan mürşid-i kâmilî horoz benzetir. Zira nûr’un menbâı olan namaza kalkmaları için horozlar, sâlikleri uyandırırılar. Güneşin doğuşunun bilgisine zâhiri ve bâtni olarak haiz olan horozlar karanlıkta kalsalar bile nûrun kaynağı olan güneşten haber verirler. Çünkü Allah, onları namaz vaktini bildirmek/nûr’dan nasiplenmek için müminlere atıye olarak sunmuştur.

“Horoz dedi ki: “ Haşa... ne ben yalan söylerim, ne benim cinsimden olan öbür horozlar. Biz yalandanyunmuş, arınmışız! Biz horozlar, müezzinler gibi doğru söyler, güneşi gözetler, vakit geldi mi ki diye bekler dururuz! Bizi bir leğen altına kapatsalar yine içten içe güneşi gözler, onun nerede olduğunu anlarız. Velîler, güneşin bekçileridir. İnsanlar içinde Allah sırlarını bilir, anlar onlar. Allah, bizi namaz vaktini bildirmek üzere Âdemoğluna hediye etmiştir” (Mesnevi, III: 3330-4)

Mevlâna, namaz ile ilâhi nûr arasındaki bağlantıdan yola çıkarak Hz. Peygamber’in “namaz dinin direğidir” hâdis-i şerifini yorumlamıştır. Yukarıda değinildiği üzere hâdis-i şerifte Hz. Peygamber, “Namaz dinin direğidir, kim onu terkederse dinini yıkmıştır.” (Acluni, Keşful Hafa, II: 31) buyurmuştur. Mevlâna’nın namaz ile ilgili ifade etmiş oldukları bağlamında değerlendirildiğinde zâhiri ve bâtni olarak herhangi bir insanın İslam’ın nûrundan istifade edebilmesi için namaz kılması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu manada Hz. Peygamber’in namazın dinin direği olduğu, namaz olmaz ise kişinin dininin büyük zarar göreceği bildirimleri ile Mevlâna’nın serd etmiş oldukları birebir uyum arz etmektedir. Bu benzerliğin son veciz bir ifadesi olarak Mevlâna, namazın habercisi olan horoz’un (mürşid-i kâmil) tavsiyelerine uymayan, kendini akıllı zannedenlerin bedel olarak canlardan olacaklarını belirtir (Mesnevi, III:3339).

Her açıdan Müslümanlar için üsve-i hâsene olan Hz. Peygamber namaz konusunda “Ben namazı nasıl kılıyorsam, siz de öyle kılın” (Buhari, Ezan, I: 155) buyurmuştur. Dinin direği olan namaz ile ilgili Hz. Peygamber’in örnekliğini tatbik etmek bir sistem olarak İslam’ın ayakta durmasını sağlayan ana sütunlardan birinin ikame edilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla imanın kişide kemâle ermesi noktasında namaz müminler için büyük bir öneme haizdir. Namazı hakıyla eda edenlerin ilahi hâkikat nûrlarıyla aydınlanacağı ve semâlara doğru uruç edeceğine inanılır. Mevlâna Hz. Peygamber’in tavsiyelerine uyup layıkıyla namaz kılarak nûrlanan dört halife ve bazı sûfileri örnek gösteren beyitlerde şöyle söyler;

“Ebubekir, tevrika mazhar oldu da öyle bir padişahın müsâhibi oldu, öyle bir padişahı candan tasdik etti. Ömer, o mâşuka aşık oldu da gönül gibi, hakkı bâtılı ayırt etti. Osman, o apaçık görüşün ta kendisi oldu da feyizli bir nura nail olup Zinnüreyn oldu. Mürteza, onun yüzünden inciler saçtı dacan vâdisinde Allah aslanı kesildi. Cüneyt, onun askerinden yardıma nail olunca eriştiği mertebeler sayıdan üstün oldu. Bayezid, onun ihsanına yol bulunca Allah’tan “ Kutbül Ârifin” adını duydu. Kerhî, onun harimine bekçi olunca aşk halifesi oldu, nefesleri Allah nefesi haline geldi. Edhemoğlu, atını sevinçle o tarafa koşturunca âdil sultanların sultanı oldu. Şakik, o ulu yolun meşakkati yüzünden güneş gibi aydınlatıcı bir reye, her şeyi gören bir göze erişti. Daha nice yüz bin gizli Padişahlar var ki o nur âleminde yüceliğe sahiptirler, makamları vardır” (Mesnevi, II: 922-31).

Namazın, zâhiren dinin direği, bâtni olarak da gözün nûru ve miraç olduğu hâdislerini tekrarlayan Mevlâna, namazın şekilsel formunun bâtni manadan uzak olmadığına da değinir. Ona göre namazın zâhiri sûreti bâtni bazı duyguların işaretidir. Mevlâna dosta sunulan bir hediyein aslında dosta karşı beslenen sevginin şahidi olduğunu söyler. Bu manada kılınan namazların kişinin Rabbine karşı duygu ve düşüncelerinin bir nişanıdır (Mesnevi, I: 2625-9). Namaz, oruç gibi ibadetlerin imanun bir işareti olduğu düşüncesi Mevlâna tarafından bir başka beyitlerde şöyle ifade edilmiştir; “Dışta olan namaz, oruç ve sair ibadetler, içteki nûra tanıktır. Bu namaz, oruç ve savaş da inanışa tanıktır. Bu zekat, hediye, bu hasedi bırakma da kendi sırrından haber vermedir. İhsanda bulunmak doyurmak, konuk davet etmek, ey ulular, biz sizinle, size doğru bir öyle inandık demektir. Hediyeler armağanlar, sunulan şeyler, ben benimle; seni seviyorum diye tanıklıktan ibarettir.” (Mesnevi, V:183-6).

Namazın zâhirin kulun Rabbine olan bâtni sevgisinin şahidi olduğunu belirten Mevlâna, her namaz kılanın gönlünde samimi sevginin bulunmayabileceği konusunda uyarır. Nasıl ki Dırâr Mescidini (Tevbe, 9/107) bina eden münafıkların gönlünde namazın nûrundan ve muhabbetullahtan hisse yoksa her namaz kılanın şahidi de doğru olmayabilir. Dolayısıyla kendini ilahi nurdan hissedar, muhabbet şarhoşu olarak göstermeye çalışanlara kanmamalıdır. Mevlâna her ne kadar sûretin sırdan bir işaret olduğunu söylese de her zaman öyle olmadığı ifade eder. İnsanları aldatan doğru ve yalancı şahid olan namazın

sûretini ayırt edebilmesi için bir ferasete sahip olunması gerektiğine değinen Mevlâna, Allah nûru ile bakılması gerektiğini belirtir. Sadece namazı hüşû ile kılanlar Allah'ın nûrundan istifade edeceklerdir. Bu anlamda namazlarını hüşû ile kılanlar, namazlarını sadece sûreten, samimi bir duygu ile değil de çeşitli menfi duygularla kılanları temyiz edebileceklerdir (Mesnevi, I: 2630-5).

İbadetlerin zâhiri yönleri bâtni bir takım duyguların temsilidir. Her âmelin aslı olan niyetin önemine vurgu yapan Mevlâna ibâdetleri zâhiri yönünün bir başka faydasına değinir. Namazın, ayna olan insan aklının gelişmesine katkı sağladığı düşüncesine ilave olarak Mevlâna ibadetlerin insanın eğitilmesinde, sahip olduğu maddi ve mânevi hastalıklardan arınmasına yardımcı olduğunu ifade eder. Araz olan ibadetlerden asıl gayenin insanın Rabbini tanıyıp, O'na layık bir kul olması sürecidir. Dolayısıyla Mevlâna, insanın mânevi tekâmülünde büyük bir etkisi olduğunu söyler.

“Ölüm günü, bu duygun kalmaz. Can nurun var mı ki gönlüne yâr olsun? Mezarda bu göze toprak dolar. Mezarı aydınlatacak nurun var mı? Bu elin, ayağın gidince canının uçması için kolun kanadın var mı? Bu hayvani can kalmayınca yerine koymak için baki bir cana sahip misin? Şart, iyilik etmek değil, iyilikle gelmek, bu iyiliği Allah'a götürmektir. İnsanlıktan mı bir cevhere sahipsin, eşeklikten mi? Bu ârazlar yok olunca nasıl götüreceksin ki? Bu namaz ve oruç arazlarını Allah'a nasıl ileteceksin ki? Çünkü araz, iki zaman zarfında baki kalmaz, yokolup gider, bir anlıktır. Arazları götürmeye imkân yoktur. Fakat cevherden hastalıkları giderirler. Bu suretle de cevher, bu hastalık arazlarından kurtulur, değişir. Perhiz yüzünden hastalığın geçmesi gibi. Perhiz arazi, çalışmalarıyla cevher olur; acı ağız perhizle tatlılaşır” (Mesnevi, II,940-8).

Mevlâna'nın ibadetlerin bireyin zihin ve ruh dünyasında yeni bir anlam merkezi gibi olayları yeniden değerlendirerek bireyi davranış değişikliğine sevk ettiği yönündeki düşüncesi modern psikoloji tarafından da kabul edilmiştir. Çünkü modern psikoloji araştırmaları ibadetlerin insan kişiliği, gündelik yaşamı ve davranışları üzerinde etkisi olduğunu ortaya koymaktadır (Krech&Crutchfield, 1980:184). Günümüz dünyasında her alandaki gelişmişliğe rağmen, ki bunların insanı mutlu edeceğine inanç tamdı, insanların şaşkıncı bir oranda değişik psikolojik ve sosyal sorunlar yaşıyor olmasında ibadetlerin yaşamda giderek azalmasının katkısı vardır. Çünkü zihin, duydu ve dolayısıyla davranışların ortaya çıkmasında dinin yadsınamaz etsisi söz konusudur (Kaval, 2014a). En dramatik psiko-sosyal travma olan intihar vakalarında dini inanç, ibadet ve davranış şekillerinin başat rol oynadığı kabul edilir (Durkeim, 1951). Bütün bu bilgiler ışığında değerlendirme yapıldığında namazın İslam dini içerisinde müminleri icbar eden bir ibadet olmayıp, aksine müminleri maddi ve mânevi olarak olgunlaştıran bir ibadet olduğu anlaşılmaktadır. Bu gerçeği en güzel şekilde idrak eden peygamberlerden Hz. İbrahim, Allah'a niyaz eder, “Rabbim! Beni ve soyumdan gelecekleri namazı devamlı kılanlardan eyle.” (İbrahim, 14/40). Benzer şekilde Hz. Lokman, oğluna şiddetle namazı dosdoğru kılmasını tavsiye eder (Lokmân, 31/17). Hz. Peygamber de vefatına yakın namaz konusunda müminleri tekrar tekrar uyarmıştır.

İbadetlerin asıl amacının marifetullah olduğunun belirtildiği yukarıdaki beyitlerde insanın öldüğünde Rabbine sunacağı hediye nûrlanmış bir kalptir. Kalbin nûrlanmasına vesile olan başta namaz ve diğer ibadetler birer araçtır. Ancak insanı sonuca götüren bu süreçte ibadetler insanın maddi ve mânevi olarak hastalıklarından kurtulmasında başat role sahiptir. Zira namazın günün disipline edilmesinden başlamak sûretiyle müminleri verimli ve ruhen sağlıklı bir yaşama sahip olmalarına büyük katkı sağladığı kesindir. Mevlâna, namazın ahiretin tarlası olan dünya hayatında insanın maddi ve mânevi olarak tekâmül etmesine olan katkısını perhiz örneği ile anlatır. Zira perhiz hastalıklardan kurtulmak için nasıl gerekliyse ibadette mânevi tekâmül için gereklidir.

Mevlâna, ibadetlerin ihlas ile istikrarlı bir şekilde yerine getirildiğinde zâhir ve bâtn ayrımının ortadan kalkacağı, şahide de delile de ihtiyaç kalmayacağını belirtir. Zira niyet ile söz artık birleşmiş, cevher arazlardan kurtulmuştur.

“O incinin nûru dışa vurdu mu artık, o, bu zahitliklerden kurtulmuştur. Artık ondan iş ve söz tanığı arama, iki cihan da gül gibi onun yüzünden açılmıştır. İster söz olsun, ister iş ister başka şey... Bu tanıklık nedir? Gizliyi meydana çıkartmak değil mi? Maksat cevherin sırrını meydana çıkartmaktır. Vasıf bakidir, bu arazsa geçici. Altının mihenkte bıraktığı iz kalmaz, fakat şüphe yok ki altın, adı iyi olarak kalır. Bu namaz, bu savaş ve bu oruç da kalmaz. Fakat can, iyi adla iyi sanla kalır. Can böyle işler, böyle sözler gösterdi de cevherini, buyruk mihengine sürdü” (Mesnevi, V:244-250).

Mevlâna, namazın şeklinin bir işlevi olduğu ifade etmekle birlikte hâkikatte namazın öze ait bir şey olduğunu söyler. Bir araç olarak zamana bağlı olan namaz dosdoğru eda edildiğinde müminin iç âleminde büyük bir değişim yaparak zaman kaydından kurtulur. Böylece mümin “Onlar, namazlarını daimi kılarlar” (Meâric, 70/23) sırrına erer (Fihi mâ fihi: 55). Namazın mümin üzerindeki değiştirici ve dönüştürücü kalıcı tesirine dair Mevlâna bir başka bahiste şunları beyan eder; “Şu namaz, bütün gün kıyâmda, rükûda, secdede

durman için konmamış ya; maksat, namazda, sende beliren halin, daima sende olmasıdır. Uykuda, uyanıklıkta, birşey yazarken, birşey okurken, hâsılıbütün hallerde Tanrıyı anıştan ayrılmamalısın ki "Onlar, namazlarını boyuna kılarlar" sırrına eresin, buna erenlere katılarsın." (Fihi mâ fihi: 67).

Mevlâna bu açıklamalarıyla ibadetlerin insanın mânevi yaşamında hayati öneme sahip olduğunu tekrar vurgulamıştır. Alemi ve insanı sonsuz rahmetiyle yaratan Allah'ın bu kadar elzem olan ibadetleri farz kılmış olması O'nun rahmetinin bir başka tecellisidir. İnsanın kulluk bilinciyle kemâle ermesinde yeri doldurulamaz payı olan namaz Mevlâna gibi birçok âlim tarafında şiddetle vurgulanmıştır. Örneğin Tâberâni, namazın dindeki yerinin bedendeki baş gibi olduğunu ifade etmiştir (1405, III:154). İbn Kayyım, farz olan namazı kasten terk etmenin büyük günah olduğunu, terk eden kimsenin Allah'ın cezasına ve gazabına uğrayıp, dünya ve ahirette rezil ve rüsva edileceğini söyler (1401:16). Hatta Ahmed B. Hanbel, namaz kılmaya çağrıldığı halde namaz kılmayı reddeden kişinin namaz vakti çıkınca öldürülmesi gerektiğini savunur. Aynı şekilde ısrarla namaz kılmaktan sakınan, ölüm pahasına kılmayanın namazı inkar ettiğine hükmedilip öldürülebileceğini söyler. Onların görüşlerini aktaran Şevkâni, Hz. Peygamber'in "Kişi ile şirk ve küfür arasında namazı terk etmek vardır." hâdis-i şerifi bağlamında namazın önemine değinen görüşleri açıklar (I, 340-3).

Fûkaha'nın bu denli ehemniyet verdiği namaz ile ilgili olarak Mevlâna'nın, namazın habercisi olan horozu dinlemeyen kişinin kendi kanına girdiğini dile getirmesi dikkat çekicidir (Mesnevi, III: 3339). Dolayısıyla namaz kılmaya zorlanan kişi adeta intihardan sakındırılarak namaz kılmaya icbar edilmesi söz konusudur. Aksi halde zâten mânevi olarak intihar edecektir. Namaz kılmayanlar ile ilgili olarak Fûkânın zâhiri, Mevlâna'nın bâtni yorumları ile ilgili şu âyet dikkat çekici bir mahiyet arz etmektedir "Herkes kazandığına karşılık bir rehindir. Ancak âhret mutluluğuna eren kimseler başka. Onlar cennetlerdedirler. Birbirlerine suçlular hakkında sorular sorarlar ve dönüp onlara şöyle derler: "Sizi Sekar'a (cehenneme) ne soktu? Onlar şöyle derler: "Biz namaz kılanlardan değildik." (Müddesir,74/38-43). Namaz kılmamanın cezasının cehennemlik olması kuşkusuz ölümden daha kötü bir akibettir. Mevlâna, namaz kılmayanların ilâhi nûrdan mahrum kalacakları belirtmişti. Ancak namaz kılmayan, horozun çağrularına uymayanlar kendi akıllarınca dünyada kar edeceklerini zannetmişlerdi. Ancak onların bütün fikirleri ve mücadeleleri nûrdan yoksun oldukları için aslında onları karanlığa, cehenneme sürüklüyordu. Mevlâna'nın horoz hikayesindeki kişi, ibadet nûrundan yoksun olduğu için aklını ve bilgisini hırsının güdümüne kullanmıştır. İnsanın hırsının namaz ile ilişkisini bildiren Allah şöyle buyurmuştur; "Doğrusu insan hırslı yaratılmıştır. Kendisine kötülük dokundu mu sızlanır. Kendisine hayır dokundu mu (yoksullara) yardım etmez. Ancak namaz kılanlar bunun dışındadır. Onlar ki, namazlarını sürekli kılarlar. (Mearic,19-23). Bu âyet ışığında Mevlâna'nın horoz hikayesi değerlendirmeye alındığında hikâye âdetâ bu iki âyetin tevili gibidir. Çünkü Mevlâna namaz ile insan aklının gelişip, mânevi hastalıklarından kurtulacağını savunmuştur. Namaz kılmayanlar mânevi olarak kendi elleriyle (güya kendilerince akıllılık etmişlerdir) kendilerini ölüme sürüklemişlerdir. Halbuki huşû ile namaz kılmış olsalardı hâkikati zâhiri ve bâtni olarak gören bir göz ve kalbe sahip olacaklardır. Gerçek bilginin/nûrlanmanın, namaz ile elde edileceği aksi halde akibetin cehennem olacağını veciz şekilde anlatan Mevlâna yukarıda buyrulan âyeti tevil edercesine şu beyitleri serd eder.

"Halvete gidip namaz kılayım da bu ahvali, bir de sırları bilen Allah'tan sorayım. Namazda Rabbime bağlanırım, "namaz gözümün nûrudur" sırrı zuhûr eder, bu benim huyumdur. Can pencerem zevk ve şevkle açıktır. Allah'ın lûtfu oraya vasitasız gelir. Allah'ın lûtfu, rahmeti, nûru madenimden, hakikatimden gelir, penceremden evime girer. Penceresi olmayan ev cehennemdir. Ey kul, dinin aslı pencere açmıştır." (Mesnevi, III: 2400-4).

2. Namaz'dan Gafil Olanlar

Mevlâna, namaz ile müminlerin zihinsel ve ruhsal olarak terakki ettiklerini âyet ve hâdisler ışığında izah etmiştir. Onun açıklamalarında dinin direği olan namazın sûreti ve manası dünya ve âhret saadeti açısından yadsınamaz öneme sahiptir. Ayrıca namaz, zâhiri ve mânevi olarak Müslümanların dünya-ahiret dengesini uyumlu bir şekilde kurmasındaki etkisi mühimdir. Günümüz dünyasında yaşam koşulları bağlamında değerlendirildiğinde namazın nasıl bir denge unsuru olduğunu gösteren "Öyle müminler vardır ki, onları ne ticaret, ne alışveriş Allah'ı anmaktan, namazı hakkıyla kılmaktan ve zekâtı vermekten alıkoymaz." (Nûr, 24/37) âyeti ölçüyü ortaya koymaktadır. Zira önceki bölümlerde namazın dindeki etkin konumu bazen dünyevileşme sonucu önemsiz addolunabilmektedir. Ayrıca âyette "namazın hakkıyla kılınması" vurgusu önemlidir. Namaz ile ilgili âyetlerde sık sık belirtilen "dosdoğru/hakkıyla" nitelemesi namazın ihlas ve huşû ile eda edilmesi gerekliliğini göstermektedir. Zira ancak Allah'ın rızasının kazanmak gayesiyle ihlâs içersinde yapılan ibadetler üstünlük arz eder (Cilacı, 1982:2). Allah'a kurbiyetin vesilesi olan ibadetler ihlaslı olanlarıdır. "Secde et ve yaklaş" (Alak,96/19) âyetinde namazın bu kurbiyeti tesis edecek bir ibâdet olduğunun açıkça bildirilmiş olması hasebiyle ihlâssız bir namazın ilahi nûru ve kurbiyete vesile olamayacağı anlaşılır. Bu durumu çok daha net bir şekilde ortaya koyan Mâun Süresi'nde Allah şöyle

buyurmuştur: “Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar.” (Mâûn,107/4-5). Bu âyette söz konusu olan kişilerin nazma kıldıkları, ancak namaza gereken önemi göstermeyip ihlâstan uzak eda ettikleri anlaşılmaktadır. Bu âyetin tefsirini yapan müfessirler namazlarını gafil bir şekilde sadece şekli olarak yerine getiren, namazların vakitlerine, rûkûnlarına riayet etmeyenlerin kast olunduğunu söylemişlerdir. Ancak Tâberi'nin yorumu olan namaz konusunda ilgisiz, ciddiyetsiz bir davranış ve düşünceyle kılınması genel anlamda tercih edilmiştir (1998,XXX:312). Tâberi'nin bu tevili şüana kadar Mevlâna'nın namaz ile ilgili olarak serd ettiği düşünceleriyle örtüşmektedir. Zira Tâberi'nin belirttiği “ilgisizlik” zihin olarak odaklanmama, “ciddiyetsizlik” de davranış açısından benimsememeyi ifade etmektedir. Mevlâna'nın namazın bilinç ve zâhiri davranış açısından birbirini tamamlaması gereken bir ibadet olduğu fikirlerini desteklemektedir. Zâhiri ve bâtni olarak tam manasıyla ilahi nûrlanmayı sağlayacak namaz sadece şekil olarak bir mana ifade etmemektedir. Çünkü bilinçte bir karşılığı olmayan hiçbir eylem davranış değişikliğine yol açmayacaktır. Bu hakikatin bir beyanı olan âyet namazı şekilden ibaret sayanlara “yazıklar olsun” demektedir. Bu manada Hz. Peygamber'in “Her kimin kıldığı namaz kendisini hayasızlıktan ve münkerden alıkoymuyor ise onun namazı yoktur.” hâdis-i şerifi de örnek olarak sunulabilir (Münavî, *Fezû'l-Kadir*, VI/221).

Mevlâna, namazda ihlâsın önemiyle ilgili olarak şöyle söyler, “İçlerin içi ve büyüklerin büyüğü olan sevgili Peygamberimiz'in hâdisleri cümlesinden olan: “Namaz ancak huzuru kalp ile tamam olur” meâlindeki haberi işit” (Mesnevi, I, 378). Namazın tam olması için ihlâsın gerekli olduğu, aksi halde ihlâsız bir namazın tam ve hakiki bir namaz olmayacağı anlaşılmaktadır (Şerh-i Mesnevi, I:133). Mevlâna gibi bütün mutasavvıflar ihlâsız âmelin kula hiçbir faydasının olmayacağını düşünür (Sühreverdi, 1990:90-3). Hz. Peygamber'in namazın kalben kılınması tavsiyesini işâri bir tevil ile mutasavvıflar “Sarhoş olduğunuz halde, ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın” (Nisâ,4:43) âyetini ihlâsı bozan dünya meşgalesi ve onu arzulayan bir haleti ruhiye içerisinde olduğunuz zamanlarda namaza yaklaşmayın anlamında değerlendirmişlerdir (Hucviri, 1996:463). Kendisine Allah'a namazdan daha yakın bir yol olup olmadığı sorulan Mevlâna, yine namaz olduğunu ifade etmiştir. Ancak Mevlâna'nın kast ettiği namaz şeklen değil huzuru kalp ile dünyevi bütün bağlardan sıyrılmış bir şekilde kılınan namazdır. Böyle bir namaz Hz. Peygamber'i miracı gibi öyle yücedir ki Cebrail dahi ona erişemez; “Şu halde bildik-anladık ki namazın canı, yalnız şu görünen şekil değildir; dalıştır, kendinden geçiştir; şu halde bütün şekiller dışarıda kalır, oraya sığamaz. Salt anlam olan Cebrail de sığmaz” (Fihi mâ fih:5).

Mevlâna namazda ihlâsı yakalamış olan ile ondan gafil kalan kimselerin ibadetten alacakları zevklerinde farklı olacağını söylemiştir. Sungur ile efendisi arasında geçen bir hikayede Mevlâna namazdaki ihlâsın, kişiyi ihsan mertebesine ulaştırdığını anlatır. Hamama gitmek için kölesi Sungur'u seher vakti kaldırır. Namazdan zevk alan Sungur sabah namazını kılmak için girdiği camiden bir türlü çıkamamaktadır. Kuşluk vakti olmasına rağmen camiden ayrılamayan Sungur'a efendisi defalarca çağrıda bulunur. Aralarında geçen diyalog ve Sungur'un neden camiden ayrılamadığıyla ilgili Mevlâna şu beyitleri serd eder;

“Sungur kuşluk çağına kadar içerde kaldı. Bey, bir müddet bekledi. “Sungur, neye dışarı çıkmıyorsun?” diye seslendi. Sungur, içerden “Efendim, koyuvermiyorlar. Birazcık daha sabret, şimdi geliyorum. Beni beklemekte olduğunu biliyorum, unutmadım” dedi. Bey, tam yedi kere seslendi, bekledi, bekledi, seslendi. Nihayet Sungur'un bu cilvesinden usandı, âcizkaldı, sabrı tükendi. Sungur, beyin her seslenişinde “Efendim, dışarı çıkacağım ama daha koyuvermiyorlar” diyordu. Bey “Yahu, mescitte kimse kalmadı koyuvermeyen kim, seni orada kim tutuyor?” diye bağırdı. Sungur dedi ki: “Seni dışardan içeriye sokmayan yok mu? İşte beni de içerden dışarıya çıkarmayan o. Sana içeri girmeye izin vermeyen, benim de dışarı çıkmama mâni olmakta” (Mesnevi, 3:3062-9).

Gazalî'nin tevhidden sonra ikinci derecede öneme haiz olduğunu söylediği ihlas ile kılınan namaz ancak mümini ihsan makamına ulaştırır (İhya,IV:6) Namazın zâhiri formu tevhidini işareti iken ihlâs tevhidi kemâle erdiren bir hususiyet arz eder. Bu nedenle Mevlâna Hz. Peygamber'in “Rukû ve secde varlık halkasını Tanrı kapısına vurmaktır. Kim o kapının halkasını döverse elbette ona devlet baş gösterir.” hâdis-i şerifini tekrar eder. Ancak Allah'ın evine girebilmek için benlik kapının dışında bırakılmalıdır (Mesnevi, V:2048-9). İhlâsın sağlanmasına engel olan dünya ve nefis yok edilmedikçe namaz gerçek namaz, Kâbe'de gerçek kiblegâh olamaz. Mevlâna dünya ve kendi nefsine dalarak namaz kılan kişilerin, Kâbe'i değil de kendi nefislerini tavaf ettiklerini söyler (Mesnevi, 1:2200-8).

Mevlâna, nefisleri yüzünden ihlâstan gayri namaz kılanlara eda etmiş oldukları namazların hiçbir faydası olmayacağını söyler. Dünya tarlasından âhiret için biriktirilen namazın ihlâs olmadan hiçbir şeye yaramayacağını anlatır. “Biz bu ambarda buğday biriktirmede, toplanan buğdayı yine kaybetmekteyiz. Biz, bu vahşi mahlûklar topluluğu, düşünmüyoruz ki buğdayın noksanlaşması farenin hilesindedir. Fare, ambarımızı deldikçe, hilesinden ambar harab olmuştur. Ey can, önce farenin şerrini defet, sonra buğday

biriktirmeye çalış, çabala! O büyükler büyüğünün haberlerinden birini dinle: "Huzuru kalb olmadıkça namaz tamam olmaz."Eğer bizim ambarımızda hırsız bir fare yoksa kırk yıllık ibadet buğdayı nerde?Her günlük azar azar sadikane ibadet taneleri niçin bu ambarımızda toplanmıyor?" (Mesnevi, I:377-83).

Nefsine uyup nice günah işleyenler kıldıkları namazlardan, infak ettikleri sadakalardan zevk alamamış, ihlâsın kokusu hissedememişlerdir. Gaflet içerisinde ibadet eden bu kişilerde namazın dönüştürücü bir tesiri olmadığı için namazı şeklen kılarlar, ondan zevk almazlar. Günahları da kolaylıkla işledikleri için Allah, onları namaz zevkinden mahrum bırakarak cezalandırmaktadır. Böyle kişilerin ibadetlerini cevize benzeten Mevlâna, cevizlerin çok ama içlerinin boş olduklarını söyler. İçi boş olan ceviz nasıl ki ağaç olamazsa ihlâssız namaz da âhirette altında gölgelenecek bir ağaç olmaz (Mesnevi, II:3365-97). Nefsin ihlâsın tesis edilmesindeki etkisi o kadar fazladır ki bir defa bile onun isteğine tabi olursa namazdaki ihlâsı yok eder. Büyük sûfi Bayezid'in hikayesini örnek göstererek Mevlâna şöyle söyler: "Bayezid... Kendisinde namaz kılma hususunda bir tembellik gördü. O çok akıllı şeyh, sebebini düşündü, fazla su içmesinde buldu."Tam bir yıl su içmeyeceğim" dedi. Dediğini de yaptı, Allah sabır ve tahammülünü verdi. Onun bu pek ehemmiyetsiz mücahedesini, din içindi, bu yüzden de sultan oldu, ârifler kutbu oldu.Şeyhin de eli boğazı yüzünden kesildi ve o zâhit adamın şikâyet kapısı bağlandı.Adı halk arasında "Şeyh-i Akta'- eli kesik şeyh-" kaldı, halk onu bu adla tanıdı." (Mesnevi, III: 1699-1704)

Nefsin insan üzerindeki kötü yönlendirmelerinin etkisi namaz ile bertaraf edilebilir. Mevlâna kalbin cilalanması anlamına gelen namaz ile insan cevheri nefsin karalığından, pasından arınacağını söyler. Namaz kılmayanlar kulluğun idrakinden uzak, kendini gerçekleştirememiş kişilerdir. Halbuki Allah herkese aynı cevheri vermiştir. Ancak namazdan gafil olanlar cevherlerini cilalamayıp, karartmış ve nûrdan nasipsiz kılmuşlardır. İlâhi nûrdan hissesi olmayan binamaz kişiler heva ve hevesleriyle cevherlerini karartmış ve yeryüzünü fesada uğratmışlardır (Mesnevi, 4:2469-79).Namaz, layığıyla kılındığında kişiyi kötü âmellerden uzaklaştırır. Buna karşın şeklen kılınan namaz kişiyi kötülüklerden korumaz ve geri çevrilir (Mekki, 2003, II:196). Bu nedenle namaz Allah'a kulluğun açık bir işareti olmanın ötesinde bir müslüman için mânevi tekâmülün önemli bir aracıdır. Daha önce de belirtildiği gibi namaz kişinin aklının ve duygularının olumlu yönde gelişmesine kapı aralayarak olumlu yönde davranış geliştirmesine vesile olmaktadır. Namaz esnasında her rekâta okunan Fâtîha Sûresi'ndeki "ihdinassırâtal müstakîme- sen bizi doğru yola hidayet et" duasıyla müminler doğru düşünce ve âmele sahip olabilmek için Allah'tan yardım talep ederler. İhlâssız ve riya ile kılınan namazlar gibi azıtmışların yolunda gitmemeleri konusunda da Allah'ın yardımını niyaz ederler (Mesnevi, I:3391-2).

3. Namaz, Nefis ve Şeytan

İhlâs ile eda edildiği takdirde namazın, kişiyi günahlardan alıkoyması söz konusudur. Kul ile Allah arasında iletişimin en kuvvetli olduğu secde anında kul, ihlâsı nispetinde İlâhi nûrdan nemalanmaktadır. İhlâsı sayesinde kul zihinsel ve ruhsal olarak hâkikat bilgisinden okumalar yapabilmektedir. Bu anlamda namaz müminler için mânevi tekâmül açısından büyük bir öneme sahiptir. Ancak yukarıda da değinilmeye çalışıldığı üzere namazı layığıyla kılmayanlar için namazın geri çevrilmesi dahi söz konusudur. Çünkü namaz onlarda herhangi bir olumlu değişim ve gelişimin vesilesi olmamıştır. Bu anlamda şeklen namazın tek başına bir manası olmadığı anlaşılır. Allah'ın; "Sana vahyedilen Kitab'ı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoymaz." (Ankebût,29/45) buyruğuyla namazın, mümini kötü âmellerden alıkoyması beklenir. Mevlâna'nın da belirttiği gibi böyle bir işleve gebe olan namaz ihlâs ile eda edilen namazdır. Namazdan beklenen böyle bir dönüştürücü ve geliştirici sonuç maalesef herkes için tahakkuk etmemektedir. Zira Allah; "Vay o namaz kılanların haline ki!" (Mâun, 107/4) buyurmuştur. Ki böylece namazın içinde namaz olduğu anlaşılmıştır. Her şeyin zâhirinden içre manasına yönelen ve hâkikati bulmayı amaçlayan Mevlâna, namazın layığıyla eda edilmesinde en büyük engelin nefis olduğunu söyler. Çünkü ihlâsla kılınan namaz, âyette bildirildiği üzere fuşiyat ve hayasızlığın yolunu kesecektir. Bütün kötülüklerin kaynağı da nefistir (Mesnevi, II: 2272). Dolayısıyla ihlas ile kılınan namazda hâsıl olacak değişim ne dönüşüm nefsin insan üzerindeki olumsuz tesirlerini yok edecektir.

İhlâs ile eda edilen namaz ile nefis arasındaki çekişmenin âkibet açısından bu denli önemli olması nedeniyle Mevlâna, Hz. Peygamber ve sahabe arasında geçen bir hikayeyi anlatır. Kıtık yılında namaz kıldırırken Hz. Peygamber'i bırakan sahabelerin durumunu anlatan Mevlâna şunları söyler;

"Şunu dinle! Allah, Peygamber'in eshabına iyi, kötü nice şeyler söyleyip kaç kere itabetti. Çünkü kıtık yılında davul sesini duyunca Cuma namazını hemencecik bırakıverdiler.Başkaları daha ucuza almasınlar, o alışverişle bizim kârımızı onlar elde etmesinler dediler.Peygamber, namazda kendini tamamıyla niyaza vermiş iki üç yoksulla kalakaldı.Allah; "Davul sesi, abes işler ve alışveriş, Allah Rasülü'nden sizi nasıl ayırdı?Şaşkın bir halde buğdaya doğru dağılıverdiniz de Peygamber'i ayakta yalnız bıraktınız.Buğday için olmayacak tohumlar ektiniz, o Hak Resulünü terk ettiniz.Onun sohbeti oyundan da hayırlıdır, maldan da. Hele bir gör, kimi bıraktın. Gözünü ov da bak!" (Mesnevi, III:421-8).

Sahabe gibi güzide bir topluluğun kıtlık gibi zor bir durumda sergilemiş oldukları tavır üzerinden Mevlâna nefsin bir an bile durmadığını anlatmak istemiştir. Açlık gibi insanın en temel yaşamsal güdüsünün, namaz ve huşû ile ilişkilendirerek anlatılmış olması önemlidir. Zira İslam hukukunda aşırı açlık durumunda haramların helal olması gibi bir durum söz konusudur. Ayrıca Hz. Peygamber; "Yemek hazırlarken namaza durmayın" (Buhâri, Ezan,42) buyurarak açken önce yemek yenmesini tavsiye etmiştir. Zira açlık namazda esas olan huşû ve ihlâsın sağlanmasını engelleyebilmektedir. Açlık halinde bunlara vesile olan yeme arzusu bırakın namazdaki huşû ve ihlâsın yok olmasını; insanların helâka götürmektedir. Mevlâna yeme güdüsüne sahip kuş, balık gibi hayvanların boğazları yüzünden avlandıklarını anlatır. Yine Mevlâna boğaz yüzünden nice namuslu kadın ve bilgili kadının/hâkimin boğazları yüzünden rezil ve rüsvay bir duruma düştüklerini söyler (Mesnevi, III:1693-7).

İnsan bedeninin varlığının devamında elzem olan yemek yeme güdüsünü alet ederek namazdaki huşûnun sağlanmasını engelleyen nefsin hileleri çoktur. Maddi olarak insanı namazın nûrundan uzaklaştırmaya çalışan nefis, akıl aracılığıyla da insanı saptırmaya çalışır. Mevlâna aklın nefsin güdümünde insan için nasıl bir engele dönüşeceğini açıklar;

"Padişah cana benzer, vezir de akla... fesatçı akıl, ruhu kötülöklere götürür. Akıl meleği Harut'laşınca yüzlerce kötü kişiye sihir öğretir! Cüz'i akli kendine vezir yapma. Akli küllü vezir yap padişahım. Heva ve hevesini kendine vezir yapma da pak canın namazdan, niyazdan kalmasın. Çünkü bu heva ve heves, hırslarla doludur ve içinde bulunduğu hali görür... aklın düşüncesiye din gününün düşüncesidir. Aklın gözleri işin sonunu gözetir... akıl, bir gül için diken zahmetini çeker durur! Fakat o gül, öyle bir güldür ki ne solar, ne de güzün dökülür... koku almayan her kötü kişinin burnu ondan uzak olsun!" (Mesnevi, IV:1256-62).

Mevlâna'nın yukarıdaki beyitlerinde aklın, heva ve hevesin kontrolünde olduğunda ruhu kötülöklere sürükleyeceği görülür. Ardından insanın namazdan niyazdan uzaklaşacağı ifade edilir. Böyle bir aklın gerçekten akıl olmadığını söyleyen Mevlâna, gerçek aklın din gününü yani işin sonunu düşünen akıl olduğu belirtir. Mevlâna'nın beyitlerinden hareketle namaz ile akıl arasındaki ilişkinin tekrar gündeme geldiğini görürüz. Zira Mevlâna baştan beri namazın layığıyla kılınması halinde kişide bilinç açılması ve böylece ilahi nûrdan yararlanmanın söz konusu olduğunu söylemiştir. Namaz kılmayan bir kişinin aklını nefsin heva heveslerinin tatmininde kullanacağı ortadadır. Buna karşın namaz kılarak nûrlanan akıl âkıbeti de idrak edebilecek duruma gelir. Dolayısıyla açlık ile insan fizyolojisinde, heva hevesler aracılığıyla insan aklında etkin ajanları bulunan nefis, kişinin namaz ile aydınlanmasında önemli bir engeldir. Bu nedenle Mevlâna, nefis ne isterse tersinin yapılması gerektiğini tavsiye eder. Hatta nefis namaz kılmayı dahi emretse ona uymamak gereklidir (Mesnevi, II:2270-4).

Nefsin kontrolüne girmiş akıl, ihlâsla eda edilmiş namaz aracılığıyla cilalanmış akıldan çok yetersizdir. Aynı akıl cevherine sahip olmalarına rağmen namaz ile parlatılan akıl parlar, zaman ve mekan ötesi bir bilinçlenmeye nail olabilir. Fakat nûrlu namazdan yoksun akıl olayları doğru okuyamaz. Doğru okuyamadığı içinde sorunları hep dışarıda arar. Halbuki sorun olarak dışarıda gördüğü olumsuzlukların kaynağı kendisidir. Bu yüzden daima kendisi dışındaki insanlarda kusur arar. Ancak eğer ihlâs ile namaz kılınmış olsa insan kalp aynasını cilalayarak "mümin, müminin aynasıdır" sırrına vakıf olunacaktır. Bu hâkikate dikkat çeken Mevlâna, huşû ile namaz kılmayan dört Hintli'nin hikâyesini anlatır. Birlikte namaza durmuş bu kişilerin layığıyla namaz kılmadıklarında psikolojik ve sosyolojik olarak nasıl bir bilinç ve davranışa yöneleceklerini Mevlâna şu beyitlerle anlatır.

"Dört Hintli bir mescitte Allah'a ibadet için namaza durmuşlar, rükû ve sücûda koyulmuşlardı. Her biri niyet edip tekbir alarak huzur ve huşûyla namaz kılmaktaydı. Bu sırada müezzin içeriye girdi. Hintlilerin birisinin ağzından bilâihtiyar bir söz çıktı; "Müezzin, ezanı okudun mu, yoksa vakit var mı?" Öbür Hintli, namaz içinde olduğu halde " Sus yahu, konuştun, namazın bozuldu." dedi. Üçüncü Hintli ikincisine dedi ki : "Onu ne kınıyorsun baba, kendi derdine bak, kendini kına!" Dördüncü " Hamd olsun ben, üçünüz gibi kuyuya düşmedim" dedi. Hulasâ dördünün de namazı bozuldu. Âlemin ayıbını söyleyen daha fazla yol kaybeder. Ne mutlu o kişiye ki kendi ayıbını görür. Kim birisinin ayıbını görürse o alınır, o ayıbı kendisinde bulur. Çünkü insanın yarısı ayıptandır, yarısı gayıptan! Madem ki basında onlarca yara var, merhemini basına vurmalsın. Yaray ayıplamak, ona merhem koymaktır. Sınık bir hale düştü mü " Bir kavmin azizi zelil oldu mu acıyın ona" hadîsine mazhar olur. Sende o ayıp yoksa da yine emin olma. Olabilir ki o ayıbı sen de yaparsın, günü birin de o ayıp, senden de zuhur edebilir." (Mesnevi, II: 3027-37).

Bugün Müslümanlar arasında oldukça yaygın bir şekilde kendini gösteren; dini kurtarma misyonu adına insanların açıklarını arama yöneliminin din adına yapıyor olması Mevlâna'nın nefsin hilelerini ortaya koyması açısından dikkate değerdir. Halbuki ibadetlerini ihlâs ile yapan kişi kusuru dışarıda değil kendinde arar. Bu yüzden Mevlâna namazı huşû ile kılanların "Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin

yoluna ilet; gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil" (Fâtiha, 1:6-7) dua ve niyazda bulduklarını söyler. Hatta Mevlâna, onların namazlarını bitirip selam verirken bile akıllarına güvenmeyip tevâzu ile meleklerden yardım isterler (Mesnevi, V: 2986).

Mevlâna, namazda kendi kibrine değil de meleklerin ilham ve duasıyla namazını güzel bir şekilde eda edip bitiren müminin, şeytana lanet ettiğini söyler (Mesnevi, V:2988-9). Kuşkusuz şeytan bu lâneti hak etmektedir. Zira şeytan sadece kötülüğü teşvik etmekle kalmayıp nefis gibi hayırlı işler ile de müminleri yoldan çıkarmaya çalışmaktadır. Örneğin şeytan, mümine, onun namaz kılmasını isteyerek de zarar verebilmektedir. Bu bağlamda Mevlâna, Muâviye ile şeytan arasında geçen hikâyeyi örnek verir. Bir gün Muâviye halkın işlerinden yorgun düşmüş uyurken bir sesle uyanır. İnsan kılığında İblis, Muâviye'ye: "Namaz vakti geldi. Hemen mescide koşmak gerek." der. Muâviye namazı telkin eden bu adamdan huylanmıştır. Çünkü köşkün içerisine hırsız gibi giren, kim olduğu bilinmeyen bu adama güvenilemezdi. Adamın süslü yalanlarına rağmen ona inanmayan Muâviye ısrarları sonucu İblis kimliğini itiraf eder. Bunun üzerine Muâviye kendisine namazı cemaatle Hz. Peygamber'in ardında kılması için uyandırmasının sebebini sorar. İsrarları sonucu İblis, Muâviye'ye onu uyandırma sebebini açıklar: "Ey Muaviye, ben seni şunun için uyandırdım:

Cemaate yetişesin, devletli Peygamber'in ardında namaz kılasın. Eğer namaz fevt olsaydı, vakit geçseydi bu cihan, sana nursuz, kapkaranlık kesilecekti. Bu ziyandan bu dertten dolayı ağlayacak, gözlerinden âdeta kâselerle yaş dökcektin. Herkes, ibadetten bir zevk alır, bu yüzden de bir an bile sabredemez, ibadette bulunur. Fakat o dert, o gussa yüzlerce namaza değer. Nerede namaz, nerede o niyazın ışığı?" (Mesnevi,II: 2605-2770).

4. Namaz ve Kurbiyet

Namazın huşû ile kılınması durumunda mümini ruhen tekâmüle sevk ettiğini söyleyen Mevlâna, namaz kılınmadığı takdirde şehvet, hırs ve düşmanlığın kişiyi mahvedeceğini ileri sürer (Mesnevi, I: 3796). Dünya ve âhiret arasında miraç gibi bir işlevi olan namazı Mevlâna'nın böyle tarif etmiş olması önemli bir tespittir. Zira bugün insanlığın maddi ve mânevi âlem arasındaki bağlantıyı sağlıklı bir şekilde tesis edememiş olması Mevlâna'nın ifade ettiği gibi müminin zamanını kuşatan namazın layığıyla eda edilememiş olduğu düşüncesini doğrulamaktadır. Çünkü bugün insanların hem kendilerinin hem de diğer insanları, maddi ve mânevi olarak tehlikeye atmaktan imtina etmediği eylemlere bakıldığında kötü duygular olan hırs, kin ve ölçüsüz arzuların başat rol oynadığı görülür. İnsanı akıl ve duygu olarak doğruya yönelten namaz layığıyla kılınmış olsa İslam'ın sadece âhiret için değil dünya hayatı içinde huzurun kaynağı olduğu anlaşılacaktır. Bu anlamda namaz kılmayan kişinin kurbiyetten mahrum olduğu söylenebilir. Büyük sûfi Bâyezid-i Bistâmî'nin "Bazıları, biz bir makama vardık ki namaz kılmaya ihtiyacımız kalmadı, diyorlarmış. Evet, bir makama varmışlar amma cehenneme." özlü sözü kurbiyetin namazdan gayrı olamayacağını ortaya koymaktadır (Şerh-i Mesnevi, I: 45). Hz. Peygamber'den daha üstün bir makamda olunmayacağı ve O'nun ayağı şişene kadar namaz kıldığı gerçeği bu kanıyı kesinleştirmeye yeterdir.

Allah'a kurbiyetin önünde engel olan dünya elin tersi ile itilip "Allahu ekber" diyerek mümin; "Allah'ım! Senin huzurunda kurban oldum." der. Nefsini kurban eden mümin aslında hevâ ve hevesini kurban etmiştir (Can,1997,I:188). Namazın başında "Bismillahirrahmanirrahim" diyerek Allah'ın yardımıyla niyazına başlar. Çünkü insan ibadetinde dahi Allah'ın yardımına muhtaçtır. İnsan, Allah'ı övse bile layığıyla O'nu övemez. Hz. Peygamber de dualarında insanın Allah'ı hakkıyla övemeyeceğini dile getirir; "Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Ben seni lâyıki vechi ile bilemedim. Sana hakkıyla şükredemedim." Bu gerçeği Mevlâna, insan fıtratının doğal bir eksikliği olan kadınların istihâze gibi dikkat çekici hallerinde kıldıklarını namaz ile teşbih eder; "Ne vakte dek ben Allah'a hamdederim deyip duracaksın? Perde kaldırılınca oldu sanılan nice şeylerin olmamış bulunduğu meydana çıkar. Allah'ı anışımın mâkul olması Allah rahmetindedir. Âdeta istihâze olan kadının namaz kılması gibi bir ruhsattan ibarettir. Onun namazına nasıl kan bulaşmışsa senin Allah'ı anışına da benzetiş ve zannediş bulaşmış! Kan pistir ama bir parçacık su ile temizlenir. Fakat içte öyle pislikler vardır ki" (Mesnevi, II: 1796-9). Böylece mümin başta nefsi olmak üzere diğer bütün tanrılardan kendini arındırarak tevhidin ifadesi olan "İyyake nâbüdü- yalnız sana taparız" ve belâ vakitlerinde "İyyane nestâin- Senden başkasından yardım istemeyiz" gerçeğini içselleştirir (Mesnevi, IV: 2929-32).

Nefsin her şeyi kendine göre değerlendirme yönelimi olduğu için namaza başlayan mümin her şeyde olduğu gibi tevfiğin Allah'tan geldiğini bilmeli. Nefsin kendini ulu görme tehlikesine karşı mümin tevfiğe mazhar olamama korkusuna karşın namazlarında daima "ihdinas sıratı mustakim" der (Mesnevi, I: 2234). Nefsin zillete en çok gark olduğu an olan secde halinde eğer mümin huşû ve ihlâsı yakalayabilirse mahviyet ile birlikte kurbiyete kavuşur. Kulluğun zirve noktası olan secde anında müminin " Sübhane rabbiyel A'lâ"nın manasına erip "Allah'ım secdem de varlığım gibi sana lâyıki değil. Sen, kötülüğe iyilikle mukabele et" der. (Mesnevi, II: 1801-2). Müslümanların kiblesi olan Kâbe'yi bina eden Hz. İbrahim'in örnek alınması gerektiğini işaret eden Mevlâna, namazdan kastın ne olduğunu anlatır; "İbrâhim'in durağı, şudur:

İbrâhim'in namaz yeri, Kâ'be yanında bir yerdir. Zâhir ehli, orda iki rek'at namaz kılmak gerekir derler. Bu doğrudur, eyvâllah; fakat gerçekler katında İbrâhim'in durağı şudur: İbrâhim gibi kendini, Tanrı uğruna ateşe atarsın, kendini Tanrı yolunda çalışıp çabalamayla bu durağa, yahut bu durağın yakınlarına ulaştırsın; çünkü o da Tanrı uğruna kendini fedâ etti; yâni nefsini fedâ etti; ona karşı bir tehlike kalmadı, kendinden pervâsi yokartık. İbrâhim'in durağında iki rek'at namaz kılmak güzel; fakat öylesine bir namaz ki kıyâmı bu âlemde olmalı, rûkûu o âlemde" (Fihi mâ fih: 64).

Mevlâna, namazın huşû ile kılınması durumunda kişinin kendi mânevi halindeki değişimin yanında diğer insanlara da yansıyan olumlu etkilerine değinir. Abbadiye kabilesine mensup, çöl ortasında âbid ve zâhid bir kişinin hikayesi anlatılır. Mevlâna ıssız çölde, sert hava şartlarında yaşayan bu kişinin huyunun yumuşak olduğundan bahseder. İbadetlerini ihlâs ile ifa eden zâhid ortamın bütün olumsuz şartlarına rağmen huy ve davranış olarak pozitif bir ruh hali içerisindeydi. Çölün samyeli ona ilaç gibidir. Çölün tehlikelerine rağmen tek başına emin bir halde yaşıyordu. Onu namaz kılarken gören hacılar şaşkınlık içerisindeydi. Zira hararetinden tencerenin kaynadığı sıcaklıkta zâhid namaz kılıyordu. Onun haline bakan hacılar sanki kızgın kum üzerinde değildi de yeşillikler içerisinde, ayağının altında ipeki örtüler üzerinde ve serin sabah rüzgarları eşliğinde namaz kıldığı zanneder (Mesnevi, II: 3788-94). Mevlâna'nın çizmiş olduğu bu sahne, namazın huşû ile eda edilmesi durumunda mümindeki zâhiri ve bâtını değişimin anlaşılması açısından önemlidir. Çünkü bilinç, duygu ve ruhsal açıdan yeni bir boyutun habercisi olan namaz ile kişi her şeyi daha farklı ve hâkikate uygun şekilde anlayıp yaşamaya başlar. Namazı zâhiren kılanlar ise namazda esas olan bâtını sırdan uzak olduklarından çöldeki âbidin kızgın kumlar üzerinde namaz kılarken hâkikatte Döldül ve Burak'ın üzerinde semalara doğru yol aldığını fark edemez (Mesnevi, II:3793). Mevlâna, namaz ile mânevi tekâmülünü gerçekleştiren âbidin diğer insanlara da büyük faydalar sağladığını anlatır. Çölün ortasında, kavurucu sıcaklıkta âbidin vücudundan ve elbisesinden sular damladığı gören hacılar su konusunda ondan yardım isterler;

"Ey din sultanı, müşkülümüzü halleder hallet de yakına erelim. Sırlarından bir sırrı bize de göster de bellerimizden zünnarları kesip atalım" dedi. Zâhit, gözlerini göğe kaldırarak dedi ki: "Yarabbi, hacıların duasına icabet et. Ben gökten rızık aramaya alışmışım, sen bana gökten kapı açtın. Ey Lâmekân âleminde mekân izhar eden, ey "Rızığınız göktedir" sırrını ayan eyleyen!" Zâhit, bu münaccattayken hemen su sömüren fil gibi bir lâtif bulut peyda oldu. Bardaktan boşanırçasına yağmur yağmaya başladı, derelerde, mağaralarda gölcükler meydana geldi. Bulut, tulular gibi gözyaşı döküyordu. Hacıların hepsi mataralarını açtı." (Mesnevi, II, 3800-7).

Mevlâna'nın namazın, insan üzerindeki dönüştürücü etkisini anlattığı en önemli hikâye Dâkukî'nin hikâyesidir. Namaz ile vâhdet-i vücud arasındaki bağıntıya dair işaretleri barındıran bu hikâyede insan, alem ve Tanrı arasındaki ontolojik bağ nûr sembolü ile anlatılmıştır. Hemen bütün dinlerde olduğu gibi İslâm'da da nûr metaforu ile birçok dini kavram ve hâkikât anlatılmıştır. Bunlardan en önemli ve birincisi olarak Allah'ın halk etmesini ifade nûr, ontolojik gerçekliği ifade etmektedir (Kaval, 2014:73-82) Hakk'ın nûruna dair ilgisi ile Dakuki şöyle der; "Bir gün, sevgilinin nurlarını insanda görmeye iştiağım arttı. Katrede bahri muhiti, zerrede güneşi görmek arzusuna düştüm." (Mesnevi, II: 82-3). Vâhdet-i vücud ve tecelli düşüncesinin özü olan sorgulamada remizler ve metaforlar aracılığıyla mühim tasavvufi hâkikatler anlatılır. Ancak çalışmanın alanı itibarıyla namaz ile ilişkilendirildiğimizde namaz ile nûr arasında bire bir irtibat olduğunu görürüz. Zira daha önceki bölümlerde layığıyla eda edilen namazın mümin gözünün nûru olduğu ele alınmıştı. Ancak Allah'ın yaratılış düzeni içerisinde insan en son sırada yer aldığı için insandan önce nûrun küçük bir cüz'i olan mum fark edilir. Yedi âlemi temsilen zuhur eden yedi mum bütün varlıkta mevcut olan ve arşın üzerinde kurulduğu suyun/denizin yanındadır (Mesnevi, III: 1985). Ancak insanlar ışıkları gökyüzüne kadar ulaşan bu mumlardan gafildir. Ancak onları fark eden Dâkuki, birden yedi mumun bir mum oluverdiği ve nûrunun gökyüzün bile gelip geçtiğini müşâhede eder (Mesnevi, III: 1999). Yedi âlemin Allah tarafından toplanmasını ifade eden bu temsili Mevlâna, ancak huşû ile namaz kılanların idrak edip, miracı gerçekleştirebileceklerini şöyle özetler; "Görünen ayak, mescit safında durur, mâna ayağı, göğün üstünde tavafta bulunur." (Mesnevi, V: 3605) Bir süre sonra Dâkuki, o bir mumun yedi muma, daha sonra da yedi insana dönüştüğünü görür (Mesnevi, III: 2000-2). Ruhlar ve misâl âlemini remzeden bu halk ediliş ve dönüşümün ardından şehâdet âleminin yaratılışına işaret eden Mevlâna yedi adamın, yedi ağaca dönüştüğünü müşâhede eder. Mevlâna; "İnsan yeşilliklerinden neşeleniyordu. Yapraklarının çokluğundan dalları görünmemekte, meyvelerinin bolluğundan yaprakları kaybolmaktaydı. Dallar ta Sidre'ye kadar yükselmiş... hattâ Sidre de ne oluyor? Halâ'yı bile aşmıştı. Kökleri, yerin dibine kadar girmiş, yayılmış, öküzle balığı bile geçmişti. Kökleri, dallarından daha taze, daha lâtifti. Bunları seyreden aklı, hayretlere düşüyor, altüst oluyordu. Olgunluktan yarılan meyvelerinden su gibi nur şimşekleri fıskırtmaktaydı!" (Mesnevi, III: 2203-10). Ancak insanlar, ağaçların olgun meyvelerini göremez ve gölgesinin

serinliğini hissedemez. "Hayat Ağacı" sembolüyle şehâdet âlemi ve misal âlemini birbirine bağlayan Mevlâna bu geçiş nesnesinin insanların çoğunun farkında olmadığını söyler. Burada ağaçtan kasıt şehâdet âlemidir. Çünkü bitki olmadan hayvan ve insanın dünyada yaşaması söz konusu değildir. Mevlâna'nın ifadesi ile ağaçları göremeyenler Allah'ın âlemdeki tecellilerini idrak edememiş gafillerdir. Zira Kur'an-ı Kerim'de buyrulduğu üzere âlemdeki her şey Allah'ı tesbih ederek O'nun bir işaretidir (Haşr, 59/1). Allah'ın tecellilerine mazhar olmuş Dâkuki, ağaçların tesbihleri büyük bir hayranlıkla dile getirir;

"Her an bir ağaç, yedi ağaç olmakta, yedi ağaç bir ağaç haline gelmekteydi. Hayretten ne hale geldim, bilirmisin? Dondum, kaldım! Sonra ne göreyim; ağaçlar, cemaat gibi toplanmış, saf düzmüş, namaza durmuşlar! Bir ağaç, imam gibi önlerine geçmiş, öbürleri de onun ardında kıyamdalar! Onların kıyâmı rükû etmeleri, secdeye varmaları beni büsbütün şaşırttı. O anda Allah'ın "Yıldız ve ağaç, Allah'a secde eder" sözünü hatırladım. Bu ağaçların ne dizleri vardı, ne belleri! Nasıl rükûa, secdeye varıyorlar, bu ne biçim namaz? derken, Allah'tan ilham geldi: A nurlu, pirlî kişi, hâlâ bizim işimize şaşıyor musun? Bizce bu işler, şaşılacak işler değil!" (Mesnevi, III:2047-54).

Nebâtatın namaz nûrunu müşâhede eden Dâkuki, âlemin özü olan, vücud bulmada son ancak hâkikatte ilk olan insanda nûr tecellisini idrak eder. Yedi ağaçtan yedi insana evrilen nûr Dâkuki'yi hayrete düşürmektedir. Her ne kadar Dâkuki'nin nûr tecellisine istidadı olsada şehâdet âleminin bir takım sınırlılıkları onun için nûrun önünde bir perdedir. Bu yüzden Dâkuki kendisinden imam olmasını isteyen ilâhi nûr'dan nemalanmış yedi insana kendi halinin itirafı olarak "zamanın devrine ait müşküllerim var" demiştir (Mesnevi, III,2065). Bu ifade ile ilahi hakikate erişmek isteyen insanların her devirde kendi zamanlarına ve hallerine has tezahür eden sorunlarına dikkat çekilmiştir. Mevlâna, imam olma teklifine karşı Dâkuki'nin vermiş olduğu cevap ile namazı layığıyla eda etmede büyük engel olan dünya, nefis gibi kişinin huşûsunu dağıtacak konulara işaret ettiği düşünülebilir. Ancak Dâkuki, zamanın müşküllerini çözme konusunda onların kendisine büyük yardımları olacağını da farkındadır. Ancak Dâkuki, Hz. Musa'nın Hızır ile ahbine vefa gösteremeyip Hızır'ın ilminden ve dostluğuna koptuğu gibi yedi adamın sırrına eremez. İhlâs ile rıza makamı arasındaki ilişkiye anlatan hikâyede imamlık yapan Dâkuki ile yedi adamın hikayesi şöyle biter.

"Dekukî, o kıyıda namaz kıldırmak üzere imam oldu. Onlar da arkasında saf olup namaza durdular. İşte güzelim bir cemaat, işte seçilmiş bir imam! Namazdayken denizden "İmdat!" seslerini duydu. Ansızın gözüne bir gemi ilişti. (gözümün nuru namaz) Gemi, dalgalar arasına düşmüş, belâlara uğramış, perişan bir hale gelmişti. O Allah erinin duasıyla gemi kurtuldu. Gemidekilerse kendi gayretleriyle... O gemi kurtuldu, murat hâsıl oldu, o cemaatin namazı da tamamlandı. Onlar, birbirleriyle fısıldaşmaya başladılar. "Baba, bu aramızdaki herzevekil kim acaba" diyorlardı. Her biri, öbürüne gizlice söz söylüyordu. Dâkukî'nin arkasında olduklarından görünmüyorlardı. Her biri, ben şimdiye kadar böyle bir duayı ne içimden geçirdim, ne dilime getirdim demekteydi. Birisi, "Her halde bu işe karışan biz değiliz. Galiba imamımız derde düştü, üzerine lazım olmayan bir işe karıştı, münacatta bulundu" diyor; "Öbürü" Canım dostum, bana da öyle geliyor. O bir boşboğazmış, canı sıkılınca Allah'ın dileğine itiraz etti galiba" diyordu. Dâkukî, şöyle anlatır: Sonra bakayım, o kerem sahipleri ne diyorlar? dedim. Bir de baktım ki hiçbirini yerinde yok, hepsi de gitmiş. Ne solda adam var, ne sağda, ne yukarda kimse kalmış, ne aşağıda. Keskin gözüm, onların hiçbirini göremedi!" (Mesnevi, III: 2221-89).

Mevlâna Dâkuki'nin imamlık ettiği namazın şer'i olarak tam olduğunu belirtir. Ancak yedi adamdan oluşan cemâtin namaz dışında Dâkuki'nin başka bir konu ile ilgilenmesini hoş karşılamaz. Çünkü Rıza makamına ermek için namazda yok olmak gerekmektedir. Namazdan gaye bu olduğu için mümin namazın başında nefisini kurban ederek "Allahu ekber" der (Mesnevi, III:2142-8). Dâkuki namaza başlarken vaad etmiş olduğunu tam olarak gerçekleştiremediği için namazı zâhiren doğru ancak bâtını olarak kemâl bulmamıştır. Fenâ makamında olan yedi eren Allahu ekber diyerek kendini kurban etmeyen Dâkuki'yi terk etmiştir. Tıpkı Hz. Musa'nın Hızır'a vermiş olduğu söz gibi Dâkuki'nin akli ve duyuları onun nûr'dan ziyadesiyle istifade etmesini engellemiştir.

Değerlendirme

Farz bir ibadet olarak namaz Kur'an-ı Kerim'de çok defa karşımıza çıkmaktadır. Günahlar ve gaflet hali ile ilişkilendirilen namazın dosdoğru kılınması emredilmiştir. Günde beş defa nehirde yıkanan bir kişide pislik kaymadığı gibi beş vakit namaz, müminin küçük günahlardan arınmasına vesile olur (Buhâri, Mevâkıt, 6). Tıpkı kirlilik halinden temiz bir duruma geçiş gibi Mevlâna namaz ile müminin zihinsel, ruhsal ve duygusal değişime uğradığını ifade etmiştir. Bu değişim ile mümin günahlardan arınmanın yanında nûrlanarak gafletten de kurtulur. Günde beş defa belirli vakitlerde eda edilen namaz ile mümin dünya-âhîret dengesini ideal bir şekilde ayarlayabilmektedir. Bu nedenle Allah'a kulluk etmek için yaratılmış insan

henüz küçük bir çocukken namaza alıştırmalıdır. Zira davranış geliştirmenin en uygun zaman aralığı çocukluk dönemleridir. Yetişkinlik öncesi zihinsel, ruhsal ve duygusal değişimin yoğun olduğu geçiş sürecinde bireyin Rabbi ile kuracağı iletişim büyük önem arz etmektedir. İnsan hayatında değişim ve dönüşümün en hızlı olduğu bu dönemde namaz bireyin hayatı ve kendisini daha iyi anlamlandırmasına vesile olacaktır.

Namazın şekilsel olarak dahi müminin yaşamına bir disiplin getirmesi açısından önemi olduğunu görürüz. Bu gerçeğe dikkat çeken Mevlâna, namazın bätünü olarak çok daha geniş manalara gebe olduğunu ifade eder. Bütün ibadetlerde aranan ihlâs ile eda edilen namaz, müminin mânevi yükselişinin anahtarıdır. Namazındaki huşû ile mümin artık dünyadaki olayları daha farklı yorumlayıp ilâhi tecellileri müşâhede edebilecek hale gelebilecektir. Müminin ilâhi hâkikatleri idrak edebilmesinin önündeki en büyük iki engel olan nefis ve şeytân günde beş defa Allah'ın huzurunda ihlâs ve huşû ile kılınmış namazla bertaraf edilebilir. Nefsinin ve şeytanın kandırmasına karşın namazla Allah'tan yardım isteyen mümin kötülük yapmaktan ve fuhşiyata bulaşmaktan uzak kalacaktır.

Mevlâna namazın zâhiri ve bätünü hikmetleriyle müminde gözlemlenebilecek mânevi tekâmülünü anlatır. Âyet ve hadislerde buyrulduğu üzere namazın sûretiyle yetinenlere namazdan gafil olmamaları gerektiğini anlatan Mevlâna değişik hikâyelerle namazdan beklenenin Hakk'a kurbiyet olduğunu göstermeye çalışır. Namazın, asıl hedef olan kurbiyet için bir vesile olduğunu söyleyen Mevlâna öncelikle müminlerin namaza başlarken "Allahu ekber" diyerek kurban ettikleri nefislerini ve dünyayı zihinlerden ve gönülden atarak Allah'ın huzurunda secdeye kapanarak kullukta kurbiyeti yakalamalarını tavsiye eder.

Kaynakça

- ARAZ, Nezihe (1975). *Anadolu Evliyalari*, İstanbul: Üçler Matbaası.
- Cevherî (1984). *es-Sihâh*, tahk.: Ahmet Abdulgaffar Atar, Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melayin.
- CİLACI, Osman (1982). *Psiko-Sosyal Açudan İlâhî Dinlerde Duâlar*, Konya: Arı Basımevi.
- ÇAKMAKLIOĞLU, M. Mustafa (2011). *İbn Arabî'ye Göre İbadetlerin Manevi Yorumları*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- DURKHEİM, Emile (1951). *Suicide: A Study in Sociology*, trans. John A. Spaulding, George Simpson, The Free Press.
- EFLÂKÎ, Ahmed (1986). *Ariflerin Menkıbeleri-Mevlâna ve Etrafındakiler*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- FİRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddin Muhammed b. Yakûb (1399). *-el-Kâmûsü'l-muhît*, Lübnan: Daru'l-Marife.
- FLAX, N. (2006). "The Relationship Between Vision and Learning: General Issues in Scheiman Optometric Management of Learning-related Vision Problems", ed. St. Louis, MO: Mosby-Elsevier.
- Gazâli (1973). *İhya-u Ulûmi'd-dîn*, trc: Ahmed Serdaroğlu, İstanbul.
- HUCVİRÎ, Ali b. Osman (1996). *Keşfü'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yay.
- İbnu'l-Kayyim (1401). *Kitabu's-Salah ve Hukmu Târikihâ*, Beyrut.
- KAVAL, Musa (2015). "Nûr Sûresi 35. Ayet Bağlamında Mesnevi'de Nûr Sembölü", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.
- (2014). *Kible Sembolü*, İstanbul: Peon Kitap.
- (2014a) "Rasyonel Aklın İnkâr Ettiği Sezgisel Bilginin Ruhsal Sağlığına Etkileri", Hakkari Üniversitesi İslam ve Ruh Sağlığı Sempozyumu.
- KRECH, David&Crutchfield, Richard S. (1980). *Sosyal Psikoloji*, çev.: E. Güngör, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- MEKKÎ, Ebû Tâlib (2003). *Kütü'l-kulûb*, trc: Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul.
- Mevlânâ (1990). *Mesnevi*, çev. Ç. İzbudak, göz. geç. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: M.E.B. Yay.
- Şerh-i Mesnevi* (Tahir-ül Mevlevi), İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Mesnevi*, Trc, Şefik Can,, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997.
- SİPEHSÂLÂR, M. Feridun (1977). *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, İstanbul: Tercüman Yay.
- SOYSALDI, Mehmet (1996). "Kur'an Semantiği Açısından Salat Kavramı", FÜİFD.
- SÜHREVERDÎ, Ebu Hafis Ömer (1990). *Tasavvufun Esasları Avârifü'l - Mearif Tercemesi*, çev. H.Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz, İstanbul: Erkam Yayınları.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali, *Neylu'l-Evtâr*, Mısır.
- ŞÜKUN, Ziya (1984). *Farsça-Türkçe Lügat*, İstanbul: MEBY.
- et-Taberî (1988). *Camiu'l-Beyan*, Beyrut: Daru'l-Fikr.
- TÂBERÂNÎ (1405). *el-Mecemu'l-Evsat*, tah.: Dr.Mahmud et-Tahhân, Mısır.
- TOPÇU, Nurettin (1974). *Mevlânâ ve Tasavvuf*, İstanbul.